

ЗАНАЯТЧИЙСКОТО ПРОИЗВОДСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА БРАТЯ ПУЛИЕВИ (30-ТЕ – 60-ТЕ ГОД. XIX В.)

Ивайло НАЙДЕНОВ

Abstract: *Various recent and past studies provide extensive in-depth information about the artisanal production in the Bulgarian lands during the Ottoman period (15–19 c.). The existing literature delves into the distinctive features of the numerous types of crafts, looking into their regional distribution, the specific organization of the artisanal production, but also analyzes the contacts between producers and traders, and touches upon many other related issues. However, further aspects of the artisanal production in the Bulgarian lands during this period are worth to be outlined in order to provide better understanding of the topic.*

An excellent opportunity to gain further in-sights into the artisanal production in the Bulgarian lands during the Ottoman period is to explore the archive of the brothers Pulievi, which is kept in the National Library-BIA (fund 183). The preserved copies of letters and commercial notebooks reflect not only the entrepreneurial activity of the brothers Pulievi, but also shed light on various other perspectives of the artisanal production in the Bulgarian lands during the period of 1830s – 1860s.

Intriguing is not only the information about the zoning of certain areas and settlements in the production of certain types of items, but also the data about events otherwise briefly mentioned in literature – for instance the fire in the carsi (bazaar) in Stara Zagora during the summer of 1853.

Additionally, the archive allows us to gain an appreciation not only of the purely commercial relations between producers and Karlovo contractors in relation to their trade dealings, but also to enrich our knowledge related to the overall entrepreneurial mindset and spirit during the Revival period. Another peculiarity is that the Pulievi brothers abide by postulates of the “Commercial Code of Ethics”.

Key words: *Bulgarian National Revival, merchants, guilds (esnaf), artisanal production, “Commercial Code of Ethics”*

JEL: N 93

Една от най-богатите фирми от епохата на Възраждането е тази, създадена от Пулиев и Георгиеви [Davidova, E. 1998: 33]. Христо, Никола и Иван Т. Пулиев са синове на карловския чорбаджия и търговец Теодор Пулиев, който изнасял занаятчийска и земеделска продукция за Влашко и Молдова. След неговата кончина, към 1828 г., синовете му продължили да се занимават с търговия като разширили периметъра на дейност [Cholov, P. 2000: 29–67; GandeV, H. 1940: 40–46; Naydenov, I. 2014; 2015a, b; 2016]. С течение на времето бил включен техният племенник Евлоги. На 1.01.1839 г. Евлоги, Христо и Никола Т. Пулиев сключили договор за съвместна търговия. Чрез този „контракт“ била създадена фирмата „Пулиев-Георгиеви“¹. Малко по-късно, през 1841 г., Христо Георгиев поел делата на сдружението в Букурещ, а Евлоги се установил в Галац. Пулиев окончателно се „затворили“ в Българско, където се занимавали с пазаренето на стока и препращането ѝ за Дунавските княжества. Важно е да се отбележи, че през лятото на 1850 г. Христо Т. Пулиев бил убит от разбойници. След неговата смърт братята му продължили да се занимават с „вземане-даване“ [Cholov, P. 2000: 55, 61; Naydenov, I. 2014, 2015a, b; Naydenov, I. 2016]. Никола Т. Пулиев бил подпомаган в предприемаческите си начинания от „външни агенти“ [Razhdavichka-Kiessling, E. 2010: 123–137] като Стефан Василев, Петър Печов, Иван Джиджев. На практика изворовата база показва, че Никола Т. Пулиев се занимавал с търговия до 1868 г., когато починал².

В българската историография е обърнато внимание на типовете занаяти, тяхното регионално разпространение, организацията на занаятчийското производство, контактите между производители и търговци, и пр. проблеми³ [Yaneva, S. 1989: 58–72; Shandova, L., St. Angelova. 1974]. Въпреки това

¹ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) – Български исторически архив (БИА), Ф. 22 (Найден Добревич Геров), оп. 1, а. е. 794, л. 1.

² Конкретните архивни единици ще цитирам по-долу. След 1850 г. Н. Т. Пулиев и Стефан Василев продължили да се подписват в писмата по следния начин: „Хр. и Ник. Т. Пулиев“.

³ Информация за занаятчийското производство в българските земи може да се открие в множеството краеведски проучвания (монографии, статии, студии, съобщения). За да не претоварвам справочния апарат тук, посочвам само: Yaneva, S. 1989: 58–72; Shandova, L., St. Angelova. 1974., където може да се открие подробна библиография по въпроса.

могат да се добавят още детайли към така очертаните проблемни кръгове въз основа на малко използвани или изобщо неизползвани документи.

От тази гледна точка целта на настоящото съобщение е да представи занаятчийското производство в централната част на Балканите през погледа на братя Пулиеви.

Конкретните задачи, които си поставям, са следните. Първо, да представя броя селища, където Пулиеви и техните агенти били активни преди и след Кримската война (1853–1856). Второ, ще обърна внимание на типовете занаяти и тяхното регионално разпространение, както и върху видовете артикули, с които Пулиеви въртели „алъш-вериш“. Трето, ще запозная читателите с търговските практики и стратегии, характерни за Пулиеви. Четвърто, внимание заслужават контактите между представителите на съдружието „Пулиеви-Георгиеви“ и производителите по места. Тук са интересни не само чисто търговските отношения във връзка с пазаренето и закупуването на стоки, но и сведенията, отнасящи се до менталността на карловските предприемачи. Любопитни са постулатите от „*търговския етичен кодекс*“, които те (а и много други) съблюдавали в своята дейност.

Дългогодишната дейност на посочените лица е отразена в много и различни по вид документи – голяма част, от които се съхраняват във фонда на братя Хр. и Н. Т. Пулиеви в НБКМ⁴. Изворите нагледно показват как е функционирало съдружието „Пулиеви-Георгиеви“ ден след ден, месец след месец, година подир година и така над три десетилетия. Темата – обект на настоящото проучване, може да бъде изследвана въз основа на търговски писма и тефтери. Във фонд 183 в БИА–НБКМ, се съхраняват седем копирни книги за кореспонденция на Пулиеви. С известни хиатуси преписите на писма обхващат периода 1839–1863 г. Общият им брой е 3327 (Вж. **Таблица 1**). Запазени са отделени писма, писани от братя Христо и Никола Т. Пулиеви или такива, адресирани до тях⁵. Не по-малко любопитни са материалите, излезли из под перото на Иван Т. Пулиев (Вж. **Таблица 2**) – извори, които смятам

⁴ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1 и 2. Става въпрос за търговска кореспонденция, множество търговски тефтери, отделни бележки.

⁵ НБКМ – БИА, Ф. 7, а.е. 1146, л. 1–91; Пак там, а.е. 1150, л. 1–125; НБКМ – БИА, II В 10 153 – II В 10 156; Пак там, Ф. 183, оп. 1, а.е. 6, л. 1–358; Пак там, Ф. 183, оп. 1, а.е. 7, л. 1–520; НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 8, л. 1–42; Пак там, оп. 1, а.е. 10–17, 19; Пак там, оп. 2, а.е. 6, л. 24–183; Научен архив (НА) – Българска академия на науките (БАН), Ф. 34к, оп. 1, а.е. 341–346.

нюансират едностранчивата оценка за него. [Naydenov, I. 2016.] По-голямата част от писмата са писани от Христо и Никола Т. Пулиеви, но са запазени и епистоларни материали, оставени ни от техния съдружник Стефан Василев.⁶ Търговските тефтери, запазени във фонда на братя Пулиеви, са 76 на брой и предоставят много ценни сведения по така набелязаните изследователски задачи⁷ (Вж. **Таблица 3**). На практика многобройните счетоводни регистри предоставят „плътни“ сведения за изследвания период, „запълвайки“ празнините в изходящата кореспонденция.

Както показва обобщената в **Таблица 4** информация, преди Кримската война Пулиеви били активни в 33 селища както на север, така и на юг от р. Дунав. Като оставим настрана Галац, Браила и Букурещ, където Евлоги и Христо Георгиеви и/или техните агенти (като Никола Минчов напр.) били активни, Пулиеви действали в около 30 селища на юг от Дунава. От тях закупували различни изделия и ги препращали чрез кираджии във Влашко и Молдова. Братя Пулиеви поддържали контакт не само с търговци, но и с много други лица – ханджии, комисионери, спедитори, които по един или друг начин подпомагали тяхната дейност – чрез труда си, чрез познанства и информация. Някои от контактите били по-продължителни, а други – краткотрайни или инцидентни. Особено внимание заслужават връзките с представителите на еснафски организации. Общият брой на селищата за периода 1858–1863 г. е 22. Като оставим настрана Букурещ и Галац е видно, че по това време Никола Т. Пулиев и неговите помощници били къде по-активни, къде не толкова в 20 селища. Правят впечатление запазените контакти в някои региони, в които Пулиеви действали и преди. Други селища изчезнали – Самоков например, което ще рече, че по това време не се е търсело желязо в Букурещ или е било внасяно от другаде. Може да се предположи, че „свиването“ на периметъра на дейност се обуславя и от залеза на търговската мощ на карловския клон на съдружието „Пулиеви-Георгиеви“.

Наличната документация предоставя интересни сведения за районирането и специализирането на определени региони в производството на харак-

⁶ По отношение на кореспонденцията, писана от Стефан П. Василев, вж. напр. НБКМ – БИА, Ф. 7, а.е. 218, л. 1–99.

⁷ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 35–107; Пак там, оп. 2, а.е. 5, л. 1–571, т.е. 72 по първия опис и 4 търговски тефтера по втория опис.

терна земеделска и занаятчийска продукция в зависимост от природните дадености и пр. фактори [Ivanov, R. 2012: 67–78]. На практика, сведенията, които ще приведа, съвпадат и допълват информацията, която поколения краеведи и историци са обобщили в своите проучвания [Yaneva, S. 1989: 58–72; Ivanov, R. 2012: 67–78; Shandova, L., St. Angelova. 1974]. Родното Карлово се е славело през Възраждането с производството на вълнени изделия (най-вече гайтани) и обработката на кожи (мешини, сахтияни, каплами). Гайтаните бивали няколко вида: „бояма-ачик“ – светлочервени, „гювез“ – лилави, „бонджук“ – тъмносини, „борма“ – бледоливали, както и такива с естествен цвят. Сахтияните и мешините представляват обработени кози кожи. Мешините биват бели и червени. Капламата представлява кожа от агне или от лисица, преработени и съшити заедно, за да се получи трапецовидна форма. За ушиване на каплама се вземали парчета от коремната част на 4 до 6 кожи на лисица и това се използвало за подплата на скъпи кожени палта или кожуси [Cohen, D. 1974: 72–73]. Сопот бил един от центровете, където си изработвали гайтани. Пазарджик и Пловдив се славели с изделията от вълна (т.нар. марашка аба, която бива бяла) и кожи (от чакали включително). Враца, Етрополе, Челопеч, Самоков, София, Стара Загора, Хасково били прочути с производството на различни видове кожи. Особено известни били етрополските червени мешини. От друга страна Самоков е важен железодобивен център. Сливен бил известен с изработването и износа на вълнени изделия – аби, кебета, ямурлуци. По-рядко в документацията се споменават Казанлък, Копривщица, Панагюрище, Плевен, Ловеч, Брацигово със своите занаятчийски произведения – кожи и мутафчийски стоки (най-вече чували)⁸.

Особено интересни са онези писма, писани от Иван Т. Пулиев, в които той предоставя информация на своите сродници Георгиеви за занаятчийското производство на Балканите. Например в просторно и любопитно изложение, отправено до Христо в Букурещ през декември 1855 г., Иван подробно посочва какви са стопанските възможности на Серес и всички останали населени места в този регион. Освен памука, ориза и пр. земеделски артикули,

⁸ За всички тези артикули вж. цитираните в хода на изложението и в приложенията копирни книги за кореспонденция и тефтери, съхранявани във Ф. 183 (НБКМ – БИА).

той също обръща внимание на някои занаятчийски стоки, произвеждани по тези земи. Ето какво гласи текста: „... работени стоки излизат по околността сахтиени, мешини, сумма платна памучни, чорапи вълнени, хаби бели и черни, прочутите /за работата им/ Правищански [дн. гр. Елевтеропули] биволски гюнове, коприна, и всякаква кожухария. От тука е лесно да се проумява човек на време с Гюмюрджина ... с Драма за ... чорапи вълнени многовидни, с Неврокоп за ... аби бели и черни ... с Парвища за биволски кожи и гюнове ... с Меленик за сахтиени, мешини и шарлаган ... в Петрич за ... сахтиени ...“⁹ Идеята му да се установи в тези земи, за да представлява съдружеството „Пулиеви-Георгиеви“, не се осъществява в крайна сметка, но е повече от показателна за търговския му нюх и хъс за работа. Освен това сведенията, които ни предоставя са особено ценни за всеки, заел се със задачата да проучва градското стопанство в тази част на Балканите в средата на XIX-то столетие.

Особено любопитни сведения се прокрадват в едно писмо, адресирано до Христо Георгиев през лятото на 1853 г. От него става ясно, че „приятелят“ Салабашов в Стара Загора е изпратил за Свищов 20 товара каплами. Имало още до 400 тулума каплами в еснафа, но занаятчиите не ги давали подолу от 19 ½ гр. Именно за тези кожарски изделия той питал карловци дали им „изнасят на тази цена“, за да ги закупят¹⁰. Освен това Салабашов им е писал за страшния пожар, който станал миналата седмица. Посочват се 17 еснафа, които изгорели, „на които дюкяните са счислили 1050“. Карловци са категорични, че „почти сичката чаршия им изгорела. Само 12 дюкяна бакърджиски останали здрави, а косурат на пепел и прах станали. Стока дету е изгорела без чет. И Бог да пази ... от злото. Ниш добре сторихми дето побързахме и подканихме приятелят... та изпратил нашите каплами, защото друго яче можииши да ни следова некаква пагуба“¹¹. Известието за пожара намира потвърждение в периодичния печат – става въпрос за наистина голямо бедствие, което унищожило сгради и стоки на чаршията, възли-

⁹ НБКМ – БИА, Ф. 7, а.е. 1146, л. 27. Писмо от Иван Т. Пулиев, Серес до Христо Георгиев, Букурещ, 5.12.1855 г.

¹⁰ НБКМ – БИА, Ф. 7, а.е. 1157, л. 22–24. Писмо от Христо и Никола Т. Пулиеви, Карлово до Христо Георгиев, Букурещ, 26.08.1853 г. Вж. л. 22.

¹¹ Пак там, л. 22.

защи на 10 до 12 млн. гроша¹² [Вж. също: **Voaleri, P. 2005**: 101–103].

Предприемаческата активност на Христо Т. Пулиев, а и тази на брат му Никола след „затварянето“ му в Българско (от 1841 г. насетне), е добре отразена за периода 31 май 1841 – 1 април 1843 г. в един от техните тефтери.¹³ В документа се споменават имената на контрагенти, от които братя Пулиеви закупували мешини и сахтияни. Могат да се посочат следните имена: Ортак Мостафа, Яш Мостафа, Биллер (?) Осман, Мостан Кадоолу, Смаила Чаракчи и мн. др.¹⁴ С оглед на факта, че от тези лица Пулиеви закупували кожарски изделия, може да се допусне, че били членове на табашкия еснаф в Карлово. Показателен е фактът, че някои имена са съпътствани от прозвището калфа – напр. „*Х. Ахмедоват калфа*“. Табаклъкът в това селище е бил концентриран преимуществено в ръцете на мюсюлманите [**Popovich, R. (B: Snegarov, Ivan, 1959)**: 222], което намира потвърждение в документите излезли из под перото на Пулиеви.

Карловските предприемачи педантично са посочили в своя тефтер, начина по който са се разплащали със споменатите мюсюлмани. На първо място тези записи свидетелстват, че сроковете на падежите на изплащането им – т.нар „ваде“, вече не са свързани с големи празници или панаири като Димитровден, Гергьовден, Узунджовски, Сливенски панаир [**Tsonchev, P. 1996**: 465–466; **Koen, D. 1975**: 65]. Второ, забелязва се практиката една покупка да се осъществи с две разплащателни операции – част от стойността се заплаща с налични пари, а друга част – с полица или с две полица, но с различен падеж [**Koen, D. 1975**: 65]. Срокът на падежа е различен: 31, 41, 51, 61, 71, 91 дена. По-рядко се среща по-дълъг падеж – напр. 121 дена. Самото понятие падеж се отбелязва освен с дума „ваде“ и по следния начин: „забава“, „определение“. Изрично се посочва, че част от парите са дадени в „начтенних“, т.е. в брой¹⁵. Ето един пример: „*Копих от Ортак Мостафа 108 тор. меш по 44.30 – 4, 833 гр.*“, след което е посочено: „*1/3 ваде 51 ден, 2/3 ваде 91 ден*“¹⁶.

¹² Сравни с: „Цариградски вестник“, бр. 136, 29 авг. 1853 г.

¹³ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 36, л. 10–74.

¹⁴ Пак там, л. 11–17, 18–19, 25, 33, 52.

¹⁵ Пак там, л. 11–17, 18–19.

¹⁶ Пак там.

Същият способ на заплащане е засвидетелстван за по-късния период. Например в записи, отнасящи се до ноември 1860 г., се споменават сделки на „почек“/„почак“ (т.е. заплащане с отсрочка, на кредит) със записи от 18 ноември като половината сума е с 31 дена „ваде“ (т.е. падеж), а другата половина с 61 дена падеж¹⁷.

В периода 1843–1847 г. дейността на Пулиеви се разширява още повече. Продължава общуването със занаятчийски християни и мюсюлмани (Георги Гайтанджи, Х. Миразовия табак, Махчиолу табак, Стоян Гайтанджи, Димитраки Чохаджи, х. Моамет табак, Бозиту табак, Колю Лазаров папукчи и мн. др.)¹⁸ Прави впечатление, че не малка част от мюсюлманите носят прозвището „табак“, което ме кара да смятам, че става дума за занаятчийски от Карлово. Друга част от лицата носят прозвището „гайтанджи“ и „папукчи“, което е показателно за професионалните им занимания.

В търговските тефтери за периода в навечерието, по време и след Кримската война се откриват сведения за постоянни контакти със занаятчийски в Пазарджик, Пловдив, София, Етрополе, Чирпан, Станимака, Стара Загора, Хасково, Панагюрище, Казанлък, от където са закупувани големи количества кожухария. Стоката е закупувана или от братя Пулиеви, или от техните „външни агенти“ и контрагенти по места. Не бива да се забравя, че Пулиеви и техните помощници регулярно посещавали един от най-големите панаири на Балканите – Узунджовският, където също извършвали големи сделки. Могат да се посочат много примери, но в случая любопитна е информацията, обобщена в **Таблица 5**. Тя се отнася до есента на 1857 г. Някои от контрагентите носят прозвището „кожухар“, „Охридаль“ и „Велезль“, което е достатъчно показателно за професията им и селищата, от където произхождат.

Интересни са контактите на Пулиеви с ръководствата на някои занаятчийски организации. Например, на 8.07.1848 г., пишат на „*протомайстор Цено и прочи. майстори*“ във Враца за каплами, молейки ги „*да ни явите от най-долна цена колку можите да ни ги дадете ... да ви проводим па-*

¹⁷ Пак там, оп. 1, а.е. 84, л. 195.

¹⁸ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 37, л. 1–181; Пак там, а.е. 38, л. 4–155.

ра и по кое време можите да ни ги продадете“¹⁹. По-нататък се споменава, че майсторите трябва да изпратят своя „ответ“, т.е. отговор до „приятеля“²⁰ на Пулиев Хино Панчов в Етрополе, който трябва да препрати писмото в Карлово. В края на същия месец (1848 г.) отправя следната молба до „Стойтчу Иванович и прочие майстори“ отново във Враца: „ако направите вие някои пазарлък пак ни явете ако ни уидиши можем да земим и ние ... хиляду толума“²¹. Подобно питане до кюркчийския еснаф е отправено през юни 1851 г., където също става дума за пазаренето на каплами²². Предложената информация съвпада с наблюденията на други изследователи за практиката търговците да влизат в контакт директно с производителите, от които закупували артикули [Papakonstantinou, K. 2008: 134–138]. Любопитно е едно писмо, изпратено до „Г. Майстор Къню и проч. майстори кожухарски“ в Чирпан, от което става ясно, че занаятчиите събрали до 400 тулума каплами на цена 23 гр. Изрично се изтъква, че ако се споразумеят за тази сделка „можи да ви станем мющериин за всегда“²³.

В кореспонденцията непрекъснато циркулира информация за пазаренето на различни артикули, количество закупена или продадена стока, нейното изпращане, цените на монетите и прочие сведения — жизненоважни за дейността на предприемачите през епохата [Razhdavichka-Kiessling, E. 2011: 118–135]. Ще си позволя да цитирам един малко по-обширен пасаж. Става дума за писмо от Н. Т. Пулиев до Христо Георгиев. Ето какво гласи текстът: „... в Заара съм писал калкото каплами са нагответ ... да ги изпратат за Свищов ... Нови пазарлъци за каплами ако са станали нейде тия дни, не можва да ви кажа ... мешините по табаците се са харчат ... от Самоков до тоя час немаме отговор за желязото, и така не можва да ви кажа

¹⁹ Пак там, оп. 1, а.е. 29, л. 111.

²⁰ По този начин се обръщали един към друг доверените търговски партньори през епохата на Възраждането. Множество сведения за употребата на тази дума бяха открити в преписите на писма, писани от Пулиев и Стефан П. Василев.

²¹ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 29, л. 120. Писмо от 26.07.1848 г.

²² НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 30, л. 107. Писмото носи дата 21.06.1851 г.

²³ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 34, л. 191. Писмо от Хр. и Н.Т. Пулиев в Карлово, 22.06.1862 г.

аку ще можат да ни купат ...²⁴. Цитираният откъс е достатъчно показателен както за периметъра на дейност на Пулиеви, така и за значението на информацията, която непрекъснато присъства в разменяните писма. Добиваме представа за търговските практики и стратегии, използвани от братя Пулиеви в хода на дългогодишната им дейност – установяването на контакт с доверени лица, пазаренето на „износна“ (т.е. качествена и на такава цена, която ги устройва) стока с тяхна помощ, препращането ѝ за важния пункт на Дунава – Свищов.

Пулиеви биха влезнали в преговори за покупка и биха пазарили стока само ако условията ги удовлетворявали. Такава е ситуацията в момент, когато пишат на Иван Салабашов в Стара Загора²⁵. Ползвайки се с доверието на Пулиеви, той е натоварен със задачата да спазари с местния еснаф каплами, които трябва да са „чисти“ на цена от 11 до 11 ½ гр. Ако успее да договори пазарлъка на тази цена, трябва да вземе 800 тулума. В случай, че не ги дадат под 12 гр., трябва да спазари „само 500 толума“²⁶. Изрично е посочено, че купуването може да се направи само ако намери кираджии до Русе или Свищов, които могат да стигнат до 8 „или най-много ду 10 ноември [Курсивът е мой – И. Н.]“²⁷. Ако не успее да намери кираджии и не може да изпрати стоките, така че да стигнат до уречените дати – по-добре да не взема, „защото не струват“ [Курсивът е мой – И. Н.]²⁷.

Въртейки „альш-вериш“, Пулиеви са съблюдавали някои етични принципи като честност, почтеност, акуратност и пр. Например, в писмо, отправено до двама търговци в Сливен през пролетта на 1842 г., Хр. Т. Пулиев посочва, че не познават никой от предприемачите в това селище и тъй като са чули техните „честни имена“ желаят да ги забележат за приятели от сега нататък²⁸. Повече от показателен е фактът, че в писмото два пъти се споменава словосъчетанието „честни имена“. Очевидно е, че са държали

²⁴ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 31, л. 148-149. Писмо от Хр. и Н. Т. Пулиеви, Карлово до Хр. Георгиев, Букурещ, 13.05.1853 г.

²⁵ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 29, л. 240. Писмо от Хр. и Н.Т. Пулиеви, Карлово до Иван Салабашов, Стара Загора.

²⁶ Пак там.

²⁷ Пак там.

²⁸ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 28, л. 88. Писмо от Х. Т. Пулиев, Карлово до Никола Циновали и Теодор Влах, Сливен, 4.04.1842 г.

изключително на честността. Подобен мотив се забелязва в едно писмо, което е адресирано до „*Почтенный иснаф киоркчиски*“ [Курсивът е мой – И. Н.] във Враца, в което Пулиев първо питат „*сички за доброто ви здраве*“, след което посочват „*искаме както и друг път да направим и с вас някакъв алъшвериш ...* [Курсивът е мой – И. Н.]“²⁹.

Почтеността като аргумент присъства също в кореспонденция, отнасяща се до Павел Панчов от Етрополе. Той е бил един от богатите търговци на кожи в това селище³⁰ [Tatsov, A. 2012: 733–734, 751]. През пролетта на 1859 г. е имал финансови взаимоотношения с Пулиев в връзка с уговорката помежду им на Узунджовския панаир, според която за остатъка от парите за кожи е трябвало да му изпратят „хесап“, т.е. сметка, за да доплати необходимата сума. На 26 февруари Пулиев са изпратили сметката, която възлиза на 4,608 ½ гр. Тъй като до 26 март никакъв отговор не са получили, нито пък е изпратил парите, които към този момент възлизат на 4,993 гр. „*и аку чи стоят иоще ще порастат*“, му заявяват, че трябва да се погрижи да се наплати „*почтенно*“³¹ [Курсивът е мой – И. Н.]. В противен случай некоректният партньор ще бъде призован в Пловдив, където ще претърпи голяма загуба.³² Думите „*почтенный*“ и „*почтено*“ в случая не са използвани случайно, а по-скоро изразяват един от основните постулати на моралния етичен кодекс, характерен за възрожденските българи.

Да си спечелиш „добро име“ сред търговското съсловие и репутацията на „доверен човек“ е предпоставка за успешен бизнес [Razhdavichka, E. 2006]. Условие е също така, за дълготрайни контакти. Такъв „доверен човек“ за Пулиев в Етрополе например е Хино Панчов, с когото дълги години поддържат контакт и разменят писма. С оглед на това, че ценят работата на този „приятел“, трябва да му заявят, че няма неверие помежду им, както той си е помислил³³. Малко по-късно го натоварват със задачата да изучава за

²⁹ Пак там, оп. 1, а.е. 30, л. 107. Писмо от 21.06.1851 г.

³⁰ За него вж. НБКМ – БИА, Ф. 469 (Павел Панчов), а.е. 1, л.1–4.

³¹ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 32, л. 314. Писмо от Н. Т. Пулиев и Стефан П. Василев в Карлово до Павел Панчов в Етрополе, 26.03.1859 г.

³² Пак там.

³³ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 29, л. 176. Писмо от Хр. и Н. Т. Пулиев, Карлово до Х. Панчов, Етрополе, 23.02.1849 г.

цените на мешините, сахтияните, капламите, да предоставя тази важна информация на Пулиеви и да пазари стоката на място³⁴. Като обиграни предприемачи, които знаят какви стоки се търсят във Влашко и Молдова, те настояват пред него „стоката да е чиста“ и да гледа „да е добра“³⁵. Все пак, понякога се появявали и недоразумения между него и Пулиеви. През лятото на 1851 г. го съветват: „Друг път въвн от ординат не излизайте, защото не е добре нещо“³⁶. Очевидно не е изпълнил заповедите на Пулиеви акуратно, което породило този строг и малко сърдит отговор.

Същият Хино Панчов през февруари 1853 г., е принуден да съобщи на карловските търговци, че първоначалният пазарлък на стока с табашкия еснаф в Етрополе, се е развалил, защото друг е „пазарил по-скъпо“³⁷. В тази ситуация Пулиеви са категорични, че стоката би следвало да се вземе от него, така както е договорена първоначално. Карловци не могат да разбират това отмятане от поетите ангажименти и сърдито пишат: „**Какъв е тоя иснаф да пазари стока, чи после да я недава. Това е твърде срамотно нещо. В нашия иснаф такова нещо не може да стане** [Курсивът е мой – И. Н.]“³⁸. Отправен е и апел към етрополския посредник: „**Кажете тамо на иснафа, защото ний сме за сякога техни мющерии и да не ни правят сега такива беспътни работи** [Курсивът е мой – И.Н.]“³⁹. В тези думи проличава горчивина, породена от излъганото доверие, с което еснафът се е ползвал до момента пред карловските предприемачи. За Пулиеви дадената дума и поетият ангажимент значат всичко и в никакъв случай не бива да се престъпват.

Много интересни податки за манталитета на „тежките“ търговци Пулиеви се откриват в две писма, изпратени до техния контрагент в Сливен Кутио Ганчов. Той не им е писал и карловци не знаят какво е сторил с ямурлиците, които по тяхна заповед е пазарил. Поради тази причина го молят да

³⁴ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 30, л. 56, 91, 105, 112, 117.

³⁵ Пак там, л. 112, 117.

³⁶ Пак там, л.112. Писмо от Хр. и Н.Т. Пулиеви, Карлово до Х. Панчов, Етрополе, 7.06.1851 г.

³⁷ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 31, л. 103–104. Писмо от Хр. и Н. Т. Пулиеви в Карлово до Хино Панчов в Етрополе, 19.02.1853 г.

³⁸ Пак там.

³⁹ Пак там.

им „яви незабавно“ дали ги е изпратил, или не. В случай, че не е сторил това, да го направи по-скоро. Освен това му напомнят да им изпрати сметката, за да му доставят пари. Братя Пулиевци също посочват: „*Научаваме са от тиа щу са дохождали да копуват ямурлуци от там ... фанали ямурлуците тази година по 5 % по долу и аку чи така, **требова да ни сторят икрам от ну един грош най-малку*** [Курсивът е мой – И. Н.]“⁴⁰. Две седмици по-късно му пращат 6000 гр. в различни монети и пак не пропускат да отбележат: „... **им рекох да си преправат хисапат понежи искаме икрамъ, защо стоката тази година са е продавала 5 на стотях подолу от лани** [Курсивът е мой – И. Н.]“⁴¹. Думата икрам означава чест, почит, уважение и е свидетелство за пресметливостта, но и самочувствието на „тежките“ търговци братя Пулиевци.

Дълги години Пулиевци изнасяли различни занаятчийски изделия за Дунавските княжества. Закупувайки ги те непрекъснато били в досег с едри и дребни търговци, посредници, спедитори, за да „въртят“ своята търговия. Преди Кримската война братя Пулиевци имали „вземане-даване“ с „приятели“ в повече селища, отколкото след 1856 г. Вероятно част от изнасяните артикули вече не се търсели, което обуславя „свиването“ на периметъра на дейност. Така или иначе разпръснатата информация в множеството преписи на писма, както и в търговските им тефтери, показва, асортимента на произведените занаятчийски артикули. Пулиевци следвали модела на други балкански търговци, установявайки директен контакт с производителите по места. Както в този случай, така и при останалите контрагенти, те съблюдавали едни и същи морално-етични принципи – честност, всеотдайност, отговорност, поемане на ангажимент и неговото стриктно изпълнение. Може би спазването на тези принципи обуславя факта, че се превърнали в известни търговци, които дълги години се занимавали с „алъш-вериш“.

⁴⁰ НБКМ – БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 29, л. 206. Писмо от Христо и Никола Т. Пулиевци, Карлово до Кутио Ганчов, Сливен, 16.06.1849 г.

⁴¹ Пак там, л. 211. Писмо от Христо и Никола Т. Пулиевци, Карлово до Кутио Ганчов, Сливен, 1.07.1849 г.

Приложения

Таблица 1

Количествен анализ на преписите на писма в копирните книги за кореспонденция, съхранявани във Ф. 183 Братя Христо и Никола Т. Пулиев (НБКМ – БИА) (Май 1839–1843; Май 1847–октомври 1863)

<i>Архивна единица</i>	<i>Период, който обхваща копирната книга за кореспонденция</i>	<i>Листове</i>	<i>Брой писма</i>
А.е. 28	3 май 1839 – 2 април 1843	Л. 1–146	414
А.е. 29	23 май 1847 – 29 март 1850	Л. 1–284	860
А.е. 30	3 май 1850 – 9 юни 1852	Л. 1–177	516
А.е. 31	16 юли 1852 – 13 април 1855	Л. 1–281	591
А.е. 32	3 май 1858 – 30 септември 1859	Л. 1–430	345
А.е. 33	6 ноември 1859 – 27 юни 1861	Л. 1–400	327
А.е. 34	13 септември 1861 – 29 октомври 1863	Л. 1–330	274
Общ брой писма			3327

Таблица 2

Количествен анализ на кореспонденцията на Иван Тодоров Пулиев в периода 1852–1858 г. според Ф. 7, а.е. 1146 (НБКМ – БИА), л. 1–91.

<i>Година, през която са изпратени писма до Христо и Евлози Георгиеви</i>	<i>Брой изпратени писма</i>
1852	3
1853	5
1854	5
1855	2
1856	2
1857	26
1858	11
Общ брой писма	54

Таблица 3

Количествен анализ на търговските тефтери на Пулиеви (1832–1868 г.)
(Според НБКМ – БИА, Ф. 183 – братя Христо и Никола Т. Пулиеви)

<i>Архивна единица/архивни единици (партидни книги, търговски тефтери, книги на длъжниците с лихва)</i>	<i>Период, който обхваща документа</i>	<i>Друга информация</i>
Ф. 183, оп. 1, а.е. 35	1832–1836	Един тефтер, който в по-голямата си част е на гръцки език, но има записи и на български.
Ф.183, оп. 1, а.е. 36	1839–1843	Един тефтер на български език.
Ф. 183, оп. 1, а.е. 37–107	1846–1868	70 тефтера на български език.
Ф. 183, оп. 2, а.е. 5, л. 1–571.	1843–1863 г.	4 търговски тефтера.
Общ брой търговски тефтери, съхранявани във фонда на Пулиеви		76

Таблица 4

Селища, с които братя Пулиеви поддържали връзка в периода 1839–1843, 1847–1855 г. и 1858–1863 г. (Според изходящата кореспонденция)

<i>Период</i>	<i>Брой селища</i>
1839–1843; 1847–1855	33
1858–1863	22

Таблица 5

„Вземане-даването“ с производители и търговци на Узунджовския панаир през есента на 1857 г. (Според НБКМ–БИА, Ф. 183, оп. 1, а.е. 84, л. 22 лице и гръб – записи за 9 и 10 октомври 1857 г.)

	Вид и количество закупена стока; контрагенти, с които съдружието „Пулиеви-Георгиеви“ е имало „взимане-даване“	Похарчена сума
1.	Закупени от кожухарите в Хасково 261 тулума каплами	7, 830 гр.
2	Закупени от кожухарите в Пазарджик 115, 138, 62, 24 тулума каплами	10, 447. 10 гр.

3.	Закупени от Коста Зафирув Велезли 240 тулума каплами, 8 тулума джалгави ⁴² , ½ „вльк“	9, 700 гр.
4.	Закупени от Илия Д. Охридалъ 29 тулума джалгави, 18 тулума джалгави, 2 ½ тулума джалагви	25, 320 гр.
5.	Закупени от Христа П. Охридалъ 24 тулума джалгави	13, 710 гр.
6.	Закупени от Никола Хр. Охридалъ 9 ½ тулума джалгави	5, 510 гр.
7.	Закупени от Коста Ник. Охридалъ 6 тулума джалгави	3, 300 гр.
8.	Закупени от Иванча Г. Кожухар 20 тулума	11, 300 гр.
9.	Закупени от Иванча Н. Кожухар 5 тулума джалгави	1,650 гр.
10.	Закупени от Коста Д. Велезли 50 тулума джалгави	2,760 гр.
11.	Закупени от Станча Ник. Филебели 51 тулума чакали	5, 124 гр.
12.	Закупени от Димитраки Мухти 3428 оки анасон по 3.15 гр.	11,569.20гр.
13.	Събрани от Ганча Кожухар в „разни“ монети	2, 080 гр.
	Обща сума, изразходвана по закупуването на посочените стоки	110, 300. 3 гр.

REFERENCES

Voaleri, Pier. 2005. *Между два свята. Българите в Румелия XVIII–XIX век.* [Mezhdudva svyata. Balgarite v Rumeliya XVIII-XIX vek.]. Izd. “Кама”. (in Bulgarian)

Gandev, Hristo. 1940. *Една търговска къща от преди Освобождението.* [Edna targovska kashata otpredi Osvozhdenieto.]. **Професионална мисъл**, 2/1940, 40–46. (in Bulgarian)

Davidova, Evgenia. 1998. „Земане-даване без мюхлюздук“. *Из търговската кореспонденция на Христо Тъпчилещов с Евлоги и Христо Георгиеви (1847–1874).* [“Zemane-davane bez myuhlyuzluk”. Iz targovskata korespondentsya na Hristo Tapchileshtov s Evlogi i Hristo Georgievi.]. *Дарителите Евлогий и Христо Георгиеви.* **Състав. Елка Дроснева.** [Daritelite Evlogii i Hristo Georgievi. Sastav. Elka Drosneva.]. Sofia, 31–63. (in Bulgarian)

Ivanov, Ruslan. 2012. *Екологични характеристики и поминък в българските градове през Възраждането.* [Ekologichni harakteristiki i pominak v balgarskite gradove prez Vazrazhdaneto.]. *Кюстендилски четения 2007. Заедно*

⁴² „Дж(з)алгавът“ представлява кожа от лисица, ушита като яка. Вж. **Cohen, D. 1974:** 72.

или разделени. Европа на съюзите, личностите и регионите. [Kyustendilski cheteniya 2007. Zaedno ili razdeleni. Europa na sayuzite, lichnostite i regionite.] Sofia, 67–78. (in Bulgarian)

Cohen, David. 1974. Des relations commerciales entre les Principautés roumaines et les terres bulgares au cours des années 40–70 du XIXe siècle. *Bulgarian Historical Review*, 3/1974, 70–98.

Koen, David. 1975. Банкерската дейност на къщата „Евлоги и Христо Георгиеви“ в българските земи до Освобождението. [Bankerskata deynost na kashtata “Evlogi I Hristo Georgievi” v balgarskite zemi do Osvobozhdenieto.]. *Исторически преглед*, 6/1975, 63–74. (in Bulgarian)

Naydenov, Ivaylo. 2014. Предприемаческата активност на Пулиев между традицията и модерността (1839–1853). [Predpriemacheskata aktivnost na Pulievi mezhdru traditsiyata i modernostta (1839-1853)]. *Начални проучвания по Стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Състав. Първанов, Петър, Боряна Димитрова* [Nachalni prouchvaniya po Stopanska istoriya na sotsialno-ikonomiceskata sfera v Yugozapadna Bulgaria. Sustav. Parvanov, Petar, Boryana Dimitrova], Blagoevgrad, 228–249. (in Bulgarian)

Naydenov, Ivaylo. 2015a. Търговски мрежи и контакти: примерът на Пулиев (30-те–60-те год. на XIX в.). [Targovski mrezhii kontakti: primerat na Pulievi (30-te–60-te god. na XIX v.)]. *Начални проучвания по Стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Състав. Първанов, Петър, Боряна Димитрова* [Nachalni prouchvaniya po Stopanska istoriya na sotsialno-ikonomiceskata sfera v Yugozapadna Bulgaria. Sustav. Parvanov, Petar, Boryana Dimitrova], Blagoevgrad, 230–253. (in Bulgarian)

Naydenov, Ivaylo. 2015b. Фамилията Пулиев през епохата на Възраждането: генеалогия и стопанска активност. [Familiyata Pulievi prez epochata na Vazrazhdaneto: genealogia i stopanska aktivnost] *Родознание/ Genealogia*, 1-2/2015, 182–204. (in Bulgarian)

Naydenov, Ivaylo. 2016. Иван Тодоров Пулиев (Горан) между историографската недостатъчност, подценяването и стигматизирането. [Ivan Todorov Puliev (Goran) mezhdru istoriografskata nedostatuchnost,

podtsenyavaneto i stigmatiziraneto.]. *История*, 3/2016, 231–252. (in Bulgarian)

Papakonstantinou, Katerina. 2008. The Pondikas Merchant family from Thessaloniki, ca. 1750–1800. *Merchants in the Ottoman Empire (Collection Turcica, 15)*. Ed. by Suraiya Faruqi and Gilles Veinstein, Peeters, Paris-Louvain-Dudley, MA, 133–149.

Popovich, Rayno. (B: Snegarov, Ivan, 1959). *Историко-географски очерк за Карлово*. [Istoriko-geografski ocherk za Karlovo.]. **Снегаров, Иван.** *Принос към биографията на Райно Попович*. [Snegarov, Ivan. Prinost kam biografijata na Raino Popovich]. Sofia, 219–227. (in Bulgarian)

Razhdavichka, Evelina. 2006. *Доверието – път или граница за постигане на търговски успех*. [Doverieto – pat ili granitsa za postigane na targovski uspeh.] <http://www.bulgc18.com/roads/bg/Evelyna.htm>. Accessed on 8 Oct. 2016. (in Bulgarian)

Razhdavichka-Kiessling, Evelina. 2010. Merchant's most precious asset: trust and reputation in the Greek correspondence of Constantine Fotinov. *Etudes balkaniques*, V. XLVI, 4/2010, 123–137.

Razhdavichka-Kiessling, Evelina. 2011. *Обменът на информация, или „най-ценната стока“ в гръцката търговска кореспонденция от архива на К.Г.Фотинов*. [Obmenat na informatsiya, ili nay-tsennata stoka v gratskata targovska korespondentsiya ot arhiva na Konstantin Fotonov.]. *Балканите – модернизация, идентичности, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова. Константинова, Юра (ред)*. [Balkanite – modernizatsia, identichnosti, idei. Sbornik v chest na prof. Nadya Danova. Konstantinova, Yura (red).]. Veliko Tarnovo: Izd. “Faber”, 118–135. (in Bulgarian)

Tatsov, Alexander. 2012. *Етрополе във вековното си минало*. [Etropole vav vekovното si minalo.]. **Тацов, Александър.** *Сборник книги, статии и материали за София, Столична община и Етрополе*. [Tastsov, Alexander. Sbornik knigi, statii i materialii za Sofia, Stolichna obshtina i Etropole]. Sofia, 706–752. (in Bulgarian)

Tsonchev, Petar. 1996. *Из стопанското минало на Габрово. Монографични изследвания*. [Iz stopanskoto minalo na Gabrovo. Monografichni izsledvaniya.] Second edition, Gabrovo. (in Bulgarian)

Cholov, Petar. 2000. *Родът на Христо Ботев*. [Rodat na Hristo Botev.]. Sofia.

Shandova, Lilyana, St. Angelova. 1974. *Социално-икономическото развитие на града XV–XIX в.* [Sotsialno-ikonomicheskoto razvitie na grada XV–XIX v.]. Sofia.

Yaneva, Svetla. 1989. *Българското занаятчийство през втората четвърт на XIX в. в историческата литература.* [Balgarskoto zanayatchiystvo prez vtorata chetvart na XIX v. v istoricheskata literatura]. *Исторически преглед*, 11/1989, 58–72.

Correspondence address:

Ivaylo Naydenov – PhD Candidate

Faculty of History

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: ivo_ngdek@abv.bg